

3.1. Громадські засади як фактор збереження і збагачення культурного потенціалу малих міст

Характерною рисою духовного життя сучасного суспільства є органічне поєднання процесів залучення народних мас до засвоєння культурних цінностей і одночасно їх участь у створенні таких цінностей. Звичайно, на відміну від виробничої та соціально-політичної сфер, де трудящі маси виступають безпосередніми творцями, в духовній сфері їх вплив і дія дають про себе знати, головним чином, опосередковано і лише в кінцевому рахунку. Адже духовна творчість не може існувати лише в сфері чистого мислення, оскільки вона виростає з глибини народного життя і культури, а народні звичаї та ідеали, фольклорна традиція завжди були джерелами художнього матеріалу, збудниками натхнення для творців культури.

Проте народні маси беруть і безпосередню участь у творенні духовних цінностей. Незважаючи на величезні труднощі, що були зумовлені соціально-економічними умовами, в яких перебувала переважна більшість населення, з простого народу вийшло немало видатних творців духовної культури, а процес духовного виробництва поступово ставав і стає сферою творчої діяльності не лише окремих соціальних груп, а й проявом активності кожної людини залежно від її здібностей. Відмовляючись від спрощеного перенесення марксистського положення про визначальний вплив народу на сферу духовної культури, слід, разом з тим, дистанціюватись і від елітарного розуміння духовного виробництва, що розглядає народ лише в якості об'єкта духовного розвитку. Історична практика переконливо свідчить про те, що рівень цивілізованості і зрілості суспільства залежить в значній мірі від подолання пасивних форм засвоєння культури широкими верствами народу і залучення їх до творчої участі в духовному житті суспільства.

Зростання творчої активності народних мас зумовлено об'єктивною потребою суспільного розвитку і потребою самореалізації людини. Сучасне розуміння розвиненої особи виходить з того, що в структуру такої особи невід'ємним елементом входить її соціальна активність, в тому числі й

активність у сфері духовної культури. Саме тому одночасно із споживанням культурних цінностей процес духовного розвитку особи вимагає також залучення народу до безпосередньої участі в культурному будівництві і творенні духовних цінностей, що забезпечує розкриття усіх талантів і задатків людей. Тільки в такому випадку зв'язок людини з культурою піднімається на вищий рівень, оскільки із споживача культурних цінностей особа перетворюється в їх творця.

Найбільш сприятливі умови для всебічного розвитку людей, розкриття їх творчих задатків, здібностей і талантів створює демократична організація суспільства. Розрив із тоталітаризмом і перехід до демократичних засад у культурному будівництві дає людям потенційну можливість включатись у процес подолання духовного відчуження. Проте демократизація та широке впровадження ринкових відносин і вільного підприємництва на виступають лише основою зростання соціальної активності громадськості. Справа в тому, що економічний розвиток і підвищення рівня матеріального добробуту далеко не завжди ведуть до духовного збагачення, зростання активності людей в сфері духовної культури. Значна частина населення розглядає матеріальний достаток як самоціль, обкрадаючи тим самим себе духовно.

І хоч особливістю духовного виробництва завжди буде та обставина, що здійснюється воно переважно особливими групами людей, які зайняті інтелектуальною професійно спеціалізованою працею, але цю особливість не слід абсолютизувати, оскільки інтенсивність духовного життя суспільства залежить також в значній мірі від участі у ньому усіх верств населення. Саме ступінь залучення народних мас у духовне виробництво є однією з найважливіших характеристик стану культури і всього духовного життя. Проте таке залучення широких верств населення до надбань духовної культури і до участі у сфері культурного будівництва вимагає відповідної активності самої особи. Лише індивід, який прагне до оволодіння цінностями культури і готовий до практичної діяльності, що спрямована на реалізацію духовних інтересів, може виступати не тільки об'єктом, але й суб'єктом духовного процесу.

Каталізатором такого процесу виступають духовні потреби, які виявляються як на рівні потреби в освоєнні цінностей культури, так і на рівні потреби в їх творенні. При цьому, було б певним спрощенням кваліфікувати тільки потреби, що орієнтовані на духовне виробництво, як потреби активного характеру, а потреби, що орієнтовані на освоєння, споживання таких цінностей, як потреби пасивного характеру. Справа в тому, що навіть саме споживання в духовній сфері не обмежується простим задоволенням певних потреб. На відміну від сфери матеріальної, тут процес засвоєння духовних цінностей не перетворює людину в пасивного споживача, не здатного до самостійної творчої діяльності, оскільки сам процес реалізації споживання духовних цінностей одночасно є , в певній мірі , і процесом виробництва. Адже специфіка споживання в сфері духовної культури полягає в тому, що процес освоєння органічно пов'язаний з працею розуму і почуттів, з активністю внутрішнього світу людини. Зачіпаючи безпосередньо живу душу, споживання в духовній сфері неминуче породжує духовний акт, що включає мислення, переживання, почуття, уявлення, фантазію, асоціації. У цьому випадку є завжди елемент творчості, вірніше, співтворчості, що залежить від здібності і культурного розвитку споживача.

Так, спілкуючись з літературою і мистецтвом, іншими надбаннями духовної культури, людина з'єднується з багатограним світом думок, образів і почуттів, що породжує комплекс переживань, роздумів і осмислення духовних цінностей. Зрозуміло, що рівень творчого компонента в процесі духовного споживання залежить від інтелектуального потенціалу його учасників. Залежить це і від ряду інших обставин – віку людини, її життєвого досвіду, бюджету вільного часу, місця проживання, ціннісних орієнтирів тощо. Зрозуміло, що столичне місто дає значно більше можливостей для відвідування театральних вистав, музеїв, картинних галерей та інших осередків культури, порівняно із умовами села чи невеликого міста. Проте, як свідчить досвід, а також численні дослідження, в тому числі й наші, домінантним фактором тут є цільова установка і ціннісні орієнтації особи. І в умовах мегаполісу людина може ігнорувати наявні можливості залучення до культурних надбань, і в

умовах малого міста можна брати активну участь у духовному житті, залучаючись до засвоєння і творення культурних цінностей. Використані нами літературні джерела, архівні документи, енциклопедичні видання про населенні пункти Тернопілля [1;2;3;4;5] і матеріали конкретно-соціологічних досліджень свідчать про продуктивність саме такого підходу до розуміння проблеми подолання культурного відчуження.

В умовах демократизації суспільства, поряд із традиційними формами участі громадськості малих міст у культурному житті, виникають й нові форми вияву творчої самодіяльності населення. Все ж можна виділити два основні напрями, якими здійснюються громадські засади в культурному будівництві: залучення різних верств населення до роботи державних закладів культури, до надання їм допомоги, з одного боку, та виникнення самостійних культурно-просвітницьких організацій та закладів, що повністю функціонують на громадських засадах, розвиток масової художньої самодіяльності та індивідуального аматорства, з другого боку.

Виступаючи важливою формою вияву творчої активності мас в сфері духовної культури, участь їх в діяльності державних культурно-освітніх закладів сприяє як поліпшенню роботи цих закладів, так і збагаченню духовного світу тих людей які залучаються до цього процесу. Лише спираючись на широкий громадський актив, державні заклади культури можуть з успіхом виконувати свої основні функції, виступаючи осередками культурного життя міста. Цьому сприяє формування і зміцнення громадського активу клубів, будинків і палаців культури, бібліотек та інших культурно-освітніх закладів, що значно збагачує зміст їх діяльності і підвищує ефективність роботи.

Так, як показує практика, створення громадських рад при бібліотеках сприяє значному поліпшенню обслуговування читачів, повнішому задоволенню читацьких потреб міського населення. Тільки з допомогою бібліотечного активу стало реальністю обслуговування різних категорій читачів пересувними бібліотеками, пунктами книговидач і філіалами бібліотек, що сприяє втіленню лише декларованого раніше завдання : «Книгу - в кожную сім'ю». Переконливим

свідчення плідності такого співробітництва бібліотек із читацьким активом є робота бібліотеки м. Копиченці, при якій діє громадський клуб історичної пам'яті «Історія в літературі», що організовує різноманітні читацькі конференції, зустрічі з цікавими людьми та інші просвітницькі заходи. Саме завдяки допомозі читацького активу, громадськості міста, спонсорів і меценатів та колишнім його жителям, які проживають нині в США, Канаді та інших країнах, відбулося значне розширення книжкового фонду бібліотеки, поповнення її новою літературою, в тому числі й тою, яка була заборонена раніше компартійним режимом [6, с.411-413]. Такою з результативною є співробітництво з громадськістю міста та діаспорою бібліотек Бучача [7, с.436], Гусятин [8, с.143], Кременця [9, с.230], Чорткова [10, с.63].

Посильну допомогу державним закладам культури надавали у свій час різні підприємства, які брали участь у зміцненні матеріальної бази міських клубних закладів та бібліотек, передплаті газет і журналів, придбанні технічних засобів, музичних інструментів та іншого інвентаря, оплаті підготовки кадрів тощо. На жаль, об'єктивний процес роздержавлення, що відбувається в умовах переходу до ринку, зумовив значне зменшення або навіть згортання такої допомоги, відчутно послабивши потенціал культурно-освітніх закладів. У зв'язку з цим було б варто, на наш погляд, внести корективи в податкову політику, яка б враховувала спонсорську діяльність господарств.

Різноманітну допомогу надає громадськість малих міст державним музейним закладам, які є важливими центрами збереження пам'яток історії та культури краю, формування національної свідомості, залучення населення до надбань культурної спадщини. Робота нечисленного персоналу музеїв не була б ефективною, якби не допомога з боку міської громадськості. Саме така допомога ентузіастів дає можливість музеям вести пошукову, реставраційну та пропагандистську роботу серед населення, формувати патріотичні почуття і гордість за рідний край, сприяти збагаченню духовного світу міського населення та гостей. Наявність міських музеїв, що мають у своїх фондах десятки тисяч одиниць збереження та до десяти тисяч експонатів – м. Кременець [3, с.227; 9, с.235-237], м. Зборів [11, с.426-427], м. Бережани [2,

с.107-108], м. Тереховля [4, с.397], м. Чортків [12, с.103], м. Шумськ [4, с.657], - а також вдячні відгуки відвідувачів переконливо свідчать про дієвість опори на громадськість.

Проте завдання по залученню всього населення до надбань духовної культури і подолання його відчуженості від духовного виробництва не може бути реалізоване тільки зусиллями державних закладів та організацій культури. Поряд із залученням населення до надання допомоги державним музейним закладам, значного поширення набули в малих містах народні музеї, що функціонують повністю на громадських засадах. Знайомлячи відвідувачів з історичним минулим і сьогоденням, такі музеї не тільки підвищують культурний рівень людей, розширюють їхній кругозір, формують національно-патріотичну свідомість, але й сприяють розвитку їхньої творчої активності, бо в створенні музейних експозицій, пошуках експонатів бере участь і громадськість міст.

Нині в Тернопільській області діє майже півсотні громадських музеїв, що мають історико-краєзнавчий, етнографічний, меморіальний характер: Кременецький музей жертв тоталітарних режимів [3, с.573], Чортківський музей більшовицького терору [4, с.607; 10, с.57], Буцацький музей-меморіал ім. В. Стуса [2, с.212], Копичинецький музей театрального мистецтва [4, с.215] тощо. Більше десяти музеїв, що функціонують на громадських засадах, удостоєні звання «народних». Таке звання присвоюється лише тим музеям, які проводять вагомую роботу із збереження та популяризації традицій народної культури, мистецтва, історії краю, мають необхідні умови (оснащені приміщення, експонати, належний рівень оформлення експозицій), проводять масові культурно-освітні заходи.

Першим на Тернопіллі звання «народний» отримав музей історії міста Коропець [3, с.573]. Відомим не тільки в області, але й на всеукраїнському рівні є Бережанський народний музей книги, який ще в 1984 році став регіональним центром пропаганди українського друкарства. У фондах та експозиціях цього музею знайшла відображення вся історія книгодрукування, творчість українських письменників, літераторів Західної України, Тернопілля та

Бережанщини [2, с.108]. Значну виховну роботу проводить народний музей лемківської культури (м.Монастириська), який відвідують не тільки місцеві жителі та населення інших областей України, але й громадяни інших країн [3, с.555].

Участь громадськості малих міст у дослідженні культурної спадщини, її збереженні і передачі наступним поколінням виявляється також в її участі по увічненню історичної пам'яті про своїх земляків, які зробили великий внесок в науку і культуру. Свідченням такого ставлення населення до пам'яті славних земляків може бути різнопланова допомога жителів м. Старий Скалат меморіальному музею-садибі Леся Курбаса [13, с.25]. Таку ж посильну допомогу дає населення м. Бережани літературно-меморіальному музею Б.Лепкого [3, с.347,351]. Шанують ланівчани свого талановитого земляка І. Марчука – народного художника України, лауреата Національної премії ім. Т. Шевченка [3, с.468; 14, с.57]. Про це ж свідчить також турбота громадськості м. Гримайлова про увічнення пам'яті свого земляка, вченого світового рівня І. Пулюя – першовідкривача Х-променів, винахідника т.зв. «рентген» трубки, одного із перших перекладачів Біблії українською мовою [2, с.414; 4, с.156-157]. Шанують в малих містах і тих діячів, життя і творчість яких була пов'язана з цими містами. Так в Кременці діє літературно-меморіальний музей відомого польського поета Юліуша Словацького, а його ім'я носить міська бібліотека, яка розміщена в колишньому родинному будинку поета [4, с.293; 10, с.230]. Предметом гордості громадськості Бучача є факт проживання у їхньому місті (ймовірно, що і народження) всесвітньо відомого скульптора епохи бароко Й.-Г. Пінзеля, алегоричні скульптури якого прикрашають вівтари храмів та ратушу [2, с.207; 4, с.87-89; 7, с.228]. Це ж стосується і пам'яті єврейського письменника, лауреата Нобелівської премії Ш. Агнона, життя і творчість якого були пов'язані із Бучачем, який був, за словами письменника, його обітованим містом, як і Єрусалим [2, с.23-24]. Пам'ятають бучаччани і видатного австрійського вченого – засновника теорії психоаналізу З. Фрейда, предки якого жили в їхньому місті [7, с.225]. Ведеться робота по створенню

громадського музею Оноре де Бальзака у Вишнівці, де перебував письменник і був захоплений місцевою природою і архітектурою [2, с.269-270].

Прагнення громадськості до збереження культурних цінностей знаходить також вияв у наданні допомоги органам державної влади та місцевого самоврядування в реставрації замкових споруд і виведення їх із аварійного стану. Адже із сотні існуючих замків, які є в Україні, 34 розташовані саме в Тернопільській області (Бережани, Бучач, Збараж, Скалат, Теремовля, Золотий Потік, Микулинці та ін.) [2, с.616; 5, с.238-239]. Свідченням такої активності громадян є також їх добровільна участь у роботах по зведенню та реставрації пам'ятників, знаків, братських і символічних могил та інших меморіальних споруд в честь борців за волю України, жертв тоталітарних режимів [3, с.316; 4, с.559; 11, с.198; 14, с.56].

Стає доброю традицією створення на громадських засадах музеїв історії того чи іншого навчального закладу. Таким є, наприклад, музей Бучацького агроколеджу, який містить різні документи про основні етапи його становлення і розвитку, фотографії та інші матеріали про випускників, їхні досягнення тощо [2, с.212]. Звичайно, далеко не всі музеї, що створені в школах та інших навчальних закладах, відповідають необхідним вимогам і належним чином оформлені. Але, все ж таки, вони мають потенціал виховного, позитивного впливу на молодь. Наявність таких музеїв, музейних кімнат та кутків повинно стати в навчальних закладах, на наш погляд, такою ж необхідністю, як і наявність бібліотеки, спортивного залу тощо.

Велике значення для реалізації культурних потреб населення малих міст і виходу його за рамки пасивних форм засвоєння духовної культури має розвиток художньої народної творчості, яка займає важливе місце в житті населення малих міст. Утверджуючи здорові художні смаки і естетичні запити, самодіяльна творчість має сприяє пробудженню талантів людей, прилученню їх до мистецтва і скарбів духовної культури. Особливої популярності, зокрема, набула така поширена форма народної творчості, як масова художня самодіяльність, що стала дієвим стимулом пошуку талантів, створила умови для виявлення здібностей і розкриття творчих можливостей міських жителів.

Участь у різноманітних формах художньої самодіяльності стала важливим фактором розвитку самої людини, сферою діяльності, в процесі якої особа не тільки формує і збагачує свій духовний світ, але й реалізує свої здібності, свій творчий потенціал.

Характерно, що поряд з виконавським мистецтвом, яке виступає основною формою участі у художній самодіяльності, відбувається одночасно і розвиток тих її форм, де учасники залучаються до вищого рівня духовного виробництва - процесу самостійного творення культурних цінностей. І хоч за чисельністю учасників такі форми самодіяльності ще значно поступаються перед виконавством, їх роль у підвищенні творчої активності жителів малих міст постійно зростає.

Широкий розвиток художньої самодіяльності на селі зумовив і певне її організаційне оформлення. Нині існує величезна кількість гуртків, об'єднань, хорів, ансамблів, а також інших художніх колективів, в яких реалізують свої культурні запити різні категорії міського населення. Багато колективів художньої самодіяльності, що досягли великих успіхів і нагромадили якісний, повноцінний в художньому відношенні репертуар, одержали почесне звання «народних». Виконавська майстерність їх нерідко перебуває на рівні професійних мистецьких колективів. Високий рівень сценічного втілення творів і виконавська майстерність багатьох ансамблів, оркестрів, театрів, студій, а також інших самодіяльних об'єднань дає змогу людям відчувати радість спілкування з прекрасним світом мистецтва.

Особливого поширення в малих містах набули різні форми співочого мистецтва (хорові капели, вокальні ансамблі), інструментальні і танцювальні колективи, багатьом з яких присвоєно звання «народний» та «зразковий». Такими є, наприклад, Бережанські хорова капела «Боян» – неодноразовий лауреат фестивалів, дипломант оглядів і конкурсів народної творчості [2, с.181; 3, с.605], самодіяльний народний хор «Просвіта» [5, с.11] та вокальний колектив «Лемкиня» [3, с.341-342]; Кременецькі хор Товариства «Просвіта», в репертуарі якого є як козацькі та стрілецькі пісні, так і класичні твори [9, с.220-222], жіночий мистецький гурт «Палітра» – дипломант фестивалю народного

мистецтва «Карпатський вернісаж» [5, с.441], молодіжний хор ім. Юліуша Словацького [4, с.293], зразковий дитячий хор «Сонечко» [5, с.11]; Ланівецька народна хорова капела «Волинь», яка вже майже 40 років вважається еталоном класичного виконання творів чи не всіх жанрів [14, с.49-50]; Борщівська народна хорова капела «Елегія» [5, с.11]; Зборівський хор козацької пісні – багаторазовий лауреат фестивалів і конкурсів [11, с.426]; Золотопотіцький народний жіночий вокальний ансамбль української пісні «Яворина», який неодноразово виступав і за рубежем [5, с.743]; Копичинецький народний чоловічий ансамбль української пісні, який відомий далеко за межами області [6, с.256-259].

Високого рівня досягла майстерність і самодіяльних інструментальних колективів. Так, в ряді малих міст створені ансамблі бандуристів, що отримали звання «народних» – Кременецька самодіяльна капела бандуристів [2, с.76; 3, с.28; 9, с.223], Чортківська капела бандуристів [3, с.28], Заліщицький дитячий ансамбль бандуристів [2, с.76], Зборівське тріо сестер-бандуристок «Роксолани» [5, с.510]. Популярності також набули й інші інструментальні ансамблі – Кременецький симфонічний оркестр [5, с.11], Скалатський аматорський інструментальний ансамбль [13 с.101], Збаразький оркестр народних інструментів [5, с.11], Підволочиський народний інструментальний ансамбль «Надзбруччя» – неодноразовий лауреат всеукраїнських і міжнародних конкурсів та фестивалів [3, с.592]. Високих нагород удостоювались багаторазово і самодіяльні майстри танцювального мистецтва, свідченням чого є те, що багато хореографічних колективів малих міст ставали лауреатами престижних конкурсів та фестивалів, у тому числі й міжнародних – народний аматорський ансамбль танцю «Юність» з м. Козови [5, с.13], ансамбль танцю «Чайка» з м. Чорткова [3, с.605-606], танцювальний колектив «Горлиця» з м. Кременця [4, с.159], дитячий танцювальний ансамбль «Первоцвіт» з м. Копичинців [5, с.451].

Досить високого рівня виконавської майстерності досягли самодіяльні драматичні колективи малих міст, більше двадцяти з яких удостоєні звання «народних» та «зразкових». Такими є, наприклад, народний театр у м. Кременці

[9, с.222-223], аматорський літературно-драматичний театр «Муза» в м. Бучачі [3, с.573], народний драматичний театр ім. Леся Курбаса в м. Підволочиську [13, с.101], театр-студія «Рампа» в м. Теребовлі [5, с.12,499], народний аматорський театр в м. Шумську [5, с.12]. Традиційним в області стало проведення фестивалів «Тернопільські театральні вечори», на яких самодіяльні драматичні колективи змагаються за приз ім. Леся Курбаса [5, с.611].

Особливо високою майстерністю відомий Копичинецький самодіяльний народний театр ім. Богдана Лепкого, який є багаторазовим переможцем різних конкурсів та фестивалів, а на виставах його були глядачі різних країн. За майже півстолітню свою історію до репертуару цього театру входили спектаклі за творами як українських авторів (Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Старицького, М. Кропивницького, С. Васильченка та ін.) так і за шедеврами світової класики (Ф. Шіллера, Е. Войнич та ін.). Із драмгуртка міських ентузіастів сцени, який очолив артист Тернопільського обласного драматичного театру ім. Т. Шевченка О. Савка, виріс самобутній і досвічений колектив, якому було присвоєно звання «самодіяльний народний театр». При театрі існує студія із 2-річною програмою навчання. Він став базою проходження практики студентами театральних вузів України [1, с.231; 3 с.166-168; 5 с.12; 6 с.262-270].

Такі досягнення самодіяльної творчості, в якій бере участь громадськість малих міст, свідчать про відсутність протилежності між професійним і самодіяльним мистецтвом, розвиток яких відбувається через взаємозв'язок і взаємовплив, а збагачення духовної скарбниці суспільства досягається на основі їх поєднання. Знайомлячись із кращими зразками професійного мистецтва, самодіяльні митці набувають необхідної естетичної підготовки. Водночас масове самодіяльне мистецтво є невичерпним джерелом талантів, які є резервуаром професійного мистецтва, що черпає свою силу з художніх цінностей, створених народом. Саме тому, незважаючи на розвиток засобів масової інформації, що зробили доступним для широких верств населення кращі зразки професійного мистецтва, художня самодіяльність продовжує користуватись популярністю.

Інша справа, що нерідко художня самодіяльність існує лише на формальному рівні, позбавляючи тим самим багатьох жителів міст можливості реалізувати свої культурні запити, розвивати здібності. Недоліком багатьох колективів художньої самодіяльності є недовговічність їх існування. На практиці чимало їх активізують, а іноді і розпочинають свою роботу тільки в період підготовки до свят або напередодні фестивалів та конкурсів. В інший же час художня самодіяльність часто, якщо і не розвалюється, то в усякому разі згортається, згасає, що зумовлює зниження якісного рівня цих колективів, що існують лише на віртуальному рівні.

Значна частина міського населення відмовляється від участі в роботі колективів художньої самодіяльності через таку об'єктивну причину, як відсутність вільного часу, що в значній мірі зумовлено переходом нашої економіки на ринкові відносини. Проте багато опитаних нами не беруть участі в художній самодіяльності і через відсутність бажання, а також тому, що їх ніхто туди навіть не запрошував. Це дає підставу зробити висновок про явно недостатню роботу працівників культурно-освітніх закладів по залученню населення до участі в різних формах художньої самодіяльності і по роз'ясненню її значення. Чимало людей не беруть участі в самодіяльності також через відсутність гуртків, які відповідали б їхнім інтересам. Ще дуже мало є гуртків і об'єднань, учасники яких могли не тільки займатись виконавською діяльністю, але й могли б самі творити нові культурні цінності.

В умовах відсутності гуртків чи інших організованих форм художньої самодіяльності потреба людей в духовному виробництві реалізується частіше всього на індивідуальному чи сімейному рівнях, у різноманітних аматорських захопленнях, хобі. Дослідження показують, що кількість людей, які займаються художньою творчістю самотійно, часто переважає тих, хто бере участь в роботі гуртків чи колективів. Як правило, набір таких гуртків у культурно-освітніх закладах малих міст досить обмежений, що не дає багатьом жителям можливості реалізувати свої потреби та інтереси в організованих формах художньої самодіяльності. Крім того, завжди існує та категорія людей, яка

взагалі не сприймає таких форм, віддаючи перевагу індивідуальному любителю, що також є органічною частиною народної художньої творчості.

Нерідко творіння кращих майстрів художньої самодіяльності стають не тільки предметом гордості земляків, але й здобутком суспільства, справжнім надбанням духовної культури. Саме на індивідуальному рівні відбувається наприклад, розвиток народних ремесел, що є важливою формою участі мас у творенні культурних цінностей. Творчість таких майстрів охоплює цілу палітру різних жанрів та видів самодіяльного образотворчого та декоративного мистецтва, народних промислів – вишивання, ткацтво, килимарство, гончарство, писанкарство, різьб'ярство, ковальство та ін.

Так, понад 1000 вишитих творів, які зберігаються в приватних зібраннях і музеях України, США, Канади, Німеччини, Австрії та інших країн, створила заслужена майстриня народної творчості України ланівчанка С. Новосад [14, с.58]. Славляться вироби художньої вишивки С. Луців та Н. Радзіх із Підволочиська [5, с.12]. Мистецтву вишивки навчаються у майстрів як на індивідуальному рівні, так і в школах, училищах, на курсах. Клуб вишивальниць створено в Бережанах при міському краєзнавчому музеї [2, с.108]. Зберігається ще в малих містах і захоплення килимарством, а твори кращих майстрів цієї справи експонуються на виставках, відзначаються дипломами та преміями, зберігаються в музеях. Славляться також роботи майстрів різьб'ярства по дереву – М. Шатівського з Почаєва [5, с.12], Б. Мачуби, Б. Табачука з Бучача, М. Бездільного з Бережан, Н. Зворунчика з Кременця [3, с.603] та художнього ковальства з Бережан, Бучача, Заліщиків, Ланівців [3, с.111; 14, с.58]. Не тільки ужиткове призначення, але й декоративний характер мають вироби майстрів художнього гончарства Тернопілля [3, с.63,602]. Створена зразкова дитяча студія народних ремесел у Микулинцях [5, с.12].

Звичайно, не всі ті, хто займається художньою творчістю, здобувають високих результатів, але, якщо особа, що нею займається, і не досягає успіху, то вона все одно залучається до мистецтва, спілкується із світом прекрасного. Саме тому було б несправедливо піддавати осуду такі форми творчої

активності в сфері духовної культури тільки за те, що вони не вписані в організаційні рамки, розцінювати індивідуальне аматорство як захоплення, що лише поглинає творчий потенціал людей, збіднюючи тим самим розвиток суспільства. Таке спрощене розуміння духовної творчості, що ґрунтується на визнанні тільки її колективних, організованих форм, не має нічого спільного з реальністю, оскільки воно ігнорує самоцінність будь-яких проявів духовного розвитку особи. Справа в тому, що головним все ж таки є не форма реалізації духовних потреб та інтересів, а процес переходу від типу особи, яка переважно споживає духовні цінності, до людини – творця культури, безпосереднього учасника духовного виробництва. Зрештою, основним соціальним призначенням будь-яких форм самодіяльного мистецтва і художньої творчості є не тільки задоволення відповідних потреб людей, але й самоствердження особистості, сприяння самореалізації людини, її всебічному розвитку і вдосконаленню, перетворенню її в творця культурних цінностей.

Своєрідним проявом самодіяльної народної творчості жителів малих міст є їхня участь у підготовці і проведенні різних свят і обрядів, що є органічними елементами духовної культури. Як традиційна, так і нова обрядовість не лише прикрашають побут людей, але й сприяють збагаченню їх духовного рівня. Адже саме обрядність є одним із дієвих засобів передачі від покоління до покоління народних ідей та уявлень, збереження традицій та моральних цінностей, краси людських стосунків. Образна форма обрядів зумовлює їхній емоційно-психологічний вплив на людей, впливаючи на формування їхнього світогляду і переконань.

Особливо властивий такий вплив тим святам і обрядам, які мають релігійний характер. Людей приваблює в церкві чи в інших культових спорудах не тільки можливість задовільнити свої релігійні потреби, але й сама процедура богослужіння, система ритуалів, архітектура храмів і хоровий спів, урочиста атмосфера релігійних церемоній. Незважаючи на зведення атеїзму в ранг державної політики, тоталітарному режиму так і не вдалося сформувати у людей несприйняття релігії та релігійних свят і обрядів. Особливо це стосується малих міст, де збереглися практично всі ці свята і обряди, всупереч

масовій пропаганді і намаганню замінити їх новими, які часто проводилися саме в дні релігійних свят. Так, наприклад, під час Різдвяних днів влаштовували «свято зими», а в дні Пасхи проводилось «свято весни» і т.д. Як правило, ці спроби стерти з народної пам'яті свята і обряди, що мають свою тривалу історію і вже стали невід'ємною частиною народного побуту і духовної культури людей, не давали результату, на який розраховували організатори атеїстичної пропаганди. І в церквах, і в оселях жителів малих міст лунали колядки, щедрівки, веснянки, вшановувались вертепні дійства [3, с.147-148; 4, с.665]. Життєвість традиційних свят і обрядів якраз і зумовлена тим, що їм властивий природний синтез релігійного і народного компонентів, які в свідомості людей сприймаються як органічне ціле.

І все ж було б явним спрощенням оголошувати всі нові свята і обряди чужими і впровадженими насильно. Адже, по-перше, далеко не всі вони були нав'язані зверху, а, по-друге, нерідко навіть ті свята і обряди, які спочатку «впроваджувались», під впливом народної творчості трансформувались і сприймаються нині значною частиною населення як свої. Серед багатьох свят і обрядів, що набули поширення і стали в тій чи іншій мірі популярними, особливе місце займають ті, що мають сімейний характер: урочиста реєстрація шлюбу і новонародженого, свято повноліття, срібне і золоте весілля. Стали вже традиційними проводи призовників в армію, поїздки батьків та інших родичів на процедуру прийняття присяги на вірність Україні, а також підтримання громадськістю міст постійних зв'язків з воїнами і командуванням військових частин, в яких проходять службу земляки. Ряд свят і обрядів відображають сферу праці, трудову діяльність представників різних професій (свято урожаю, свято першого трудового дня, професійні свята, урочисті проводи на пенсію). Доброю традицією стало урочисте відзначення Дня заснування міста, що сприяє формуванню патріотичних почуттів, єднанню з рідним краєм. Адже нелегко назавжди покинути місто, в парку якого людина посадила своє іменне дерево, де відзначалось свято першого уроку в школі, її повноліття і весілля, де ще дитиною вона брала участь у святі міста.

Проте в багатьох випадках нові свята і обряди все-таки не доходять до серця і до душі людей, оскільки проводяться вони заорганізовано і на формальному рівні. Зокрема, ці свята і обряди втрачають від того, що їх організатори недооцінюють емоційний і естетичний аспекти. Людей не можуть приваблювати заходи, на яких переважає атмосфера мітинговості. Затребуваними є свята і обряди, органічними компонентами яких є цікава форма, яскравий церемоніал. Навіть весілля може стати мальовничим святом, яке містить багатий естетичний потенціал. На жаль, часто весілля намагаються провести з бучністю і помпезністю, що поглинає досить значні кошти, які можна було б з більшою користю використати для влаштування побуту молодих. Звісно, річ не йде про іншу крайність, коли свята і обряди проходять сіро, буденно. Надати новим святам і обрядам глибокого змісту і цікавої форми не можна форсовано за допомогою директив, оскільки все краще в цій сфері формувалось природньо протягом досить тривалого часу. Тільки сама громадськість і жива творчість народу можуть дати остаточну оцінку як тим обрядам і святам, що прийшли до нас із минулого, так і тим, що виникають в умовах сьогодення.

Нині в кожному місті є ентузіасти і навіть самодіяльні фольклорні колективи які вивчають народну обрядовість і свята, записують сценарії та особливості їхнього проведення, проводять пошукову роботу по відродженню українських обрядових пісень та звичаїв. Кращі з цих колективів брали участь у проекті 1-го національного телеканалу «Фольк-music» [5, с.12]. Зусиллями ентузіастів здійснюються записи весільних, жартівливих, козацьких, чумацьких, рекрутських, стрілецьких, емігрантських та інших пісень краю. Залучення до цієї справи дітей, молоді свідчить про певну естафету поколінь і дає надію на збереження народної творчості. Так, члени молодіжного обрядно-фольклорного колективу міста Ланівці зібрали і записали понад 700 народних пісень різних жанрів, які були удостоєні занесення до фондів Інституту фольклористики та етнології ім. М. Рильського Національної академії наук України [3, с.606-607; 4, с.91,665; 14, с.49,51]. Частіше всього до такої пошукової роботи залучаються вчителі, викладачі, студенти, журналісти, а

також просто аматори, які збирають не тільки пісні, але й казки та легенди краю, допомагають разом із архівними та музейними працівниками відтворювати сімейні родоводи, зберігати генеалогічну пам'ять.

Імпульс до освоєння культурної спадщини, а також до творчості в сфері культури, тільки на перший погляд, виникає спонтанно. Насправді ж він, як правило, генерується цілим комплексом спонукальних факторів і мотивів під впливом сім'ї, школи, колег по роботі, церкви, культурно-освітніх закладів, засобів масової інформації, книг, мистецтва тощо. Певну роль у цьому відіграють і різні громадські організації – молодіжні, освітні, екологічні, жіночі та інші («Просвіта», «Знання», «Меморіал», «Пласт», «Вертеп», «Союз українок» тощо). Так, наприклад, зусиллями суспільно-культурного Товариства «Надсяння» в м. Чорткові був створений культурно-просвітницький центр «Лемківська світлиця», яка проводить дієву роботу по вивченню історії, відтворенню та збереженню лемківської культури, самобутності мистецтва та обрядів найбільш західної гілки української нації – населення Лемківщини, Холмщини, Надсяння, Підляшшя, яке після Другої світової війни було депортовано [3, с.593; 4, с.607; 12, с.103-104].

Зростання творчої активності жителів малих міст в сфері духовної культури - процес складний і багатоплановий. Звичайно, перш за все цей процес означає діяльну участь людей у творенні культурних цінностей у духовному виробництві. Але зводити суть творчості в сфері духовної культури лише до створення цілком нового було б явним спрощенням, оскільки в такому випадку монополія на творчість належитиме лише великим вченим чи видатним митцям. Творчість же починається там і тоді, де і коли людина розглядає свою працю як реалізацію своїх здібностей, талантів, вміло втілюючи в цій праці свій соціальний досвід, свої ідеї і задуми, вносячи нові способи і методи здійснення творчого процесу як у сфері матеріального, так і в сфері духовного виробництва. Іншими словами, творчість має місце там, де особа прагне до самореалізації, вияву і розкриття своїх сил і можливостей, свого інтелектуального потенціалу.

І хоч аматор-вчений, віддаючи любительському заняттю значну частину свого вільного часу, може й не здійснити відкриттів у науці, не збагатити її новими положеннями, але діяльність його є все-таки творчістю. Це ж саме можна сказати й про учасників художньої самодіяльності, переважна більшість яких, не створюючи нових мистецьких творів, все ж таки займаються духовною творчістю, освоюючи уже існуючі твори, збагачуючи їх своєю індивідуальністю, оригінальною манерою виконання і донесенням їх до інших людей. Творчий характер, без сумніву, властивий й іншим видам діяльності по засвоєнню культурних цінностей та збагаченню духовного світу. Можна говорити про два різні рівні творчості: творчість як самостійне збагачення надбань культури, як створення нових суспільно значимих духовних цінностей і творчість як розкриття здібностей, інтелектуального потенціалу особи, як засіб її самореалізації в сфері духовної культури. Ці рівні творчості, проте, не ізольовані, а, навпаки, тісно взаємозв'язані в житті, в практичній діяльності, перебувають у діалектичній єдності. Тільки в такій органічній єдності різних рівнів творчості і відбувається участь широких мас населення у духовному виробництві.

Ігноруванням творчого потенціалу людини і ставлення до людини лише як до об'єкту «культурного обслуговування» було великою, стратегічною за своїм характером, помилкою культурної політики минулого режиму. Лише курс на залучення людей до духовних цінностей, а також розвиток їхньої творчої активності у духовному житті відповідає потребам особи і всього суспільства. Соціальна активність людей в духовній сфері є ефективним засобом їхнього розвитку і вдосконалення, збагачення їхнього духовного світу. Різноманітні форми громадських засад у культурному будівництві і зростання активності громадськості в сфері духовного виробництва сприяють всебічному розвитку особи і подоланню відчуженості людей від духовних надбань людства. Разом з тим, процес залучення людей до активної участі в духовному виробництві є неодмінною умовою успішного розв'язання цілого комплексу інших завдань, які стоять перед суспільством. Діяльність активної особи спрямована не тільки

на її власне вдосконалення, але й на цілеспрямовану зміну соціально-економічних умов і життєвих обставин.

Сприяючи подоланню розриву між «творцями» і «споживачами» духовних цінностей, зростання соціальної активності населення в сфері духовної культури, таким чином, не тільки розвиває людей, збагачує їхнє духовне життя, але й піднімає загальний рівень духовної культури, дає можливість виявляти народні таланти. Людина одночасно і формується духовною культурою і створює її, вона - і її продукт, і її творець, її об'єкт і суб'єкт. Формування соціально активної особи, орієнтація на підтримку культурної ініціативи і розкриття творчого потенціалу має стати предметом особливої уваги як державних структур, так і партій, громадсько-політичних організацій. Сприятливі умови для розкриття здібностей і талантів, творчих задатків широких народних мас створюються в умовах демократизації, формування правової держави і громадянського суспільства.

Література

1. Історія міст і сіл УРСР. Тернопільська область. – К.:Українська енциклопедія, 1973 – 639 с.
2. Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Тернопіль: Збруч, 2004. – Т.1. – 696 с.
3. Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Тернопіль: Збруч, 2005. – Т.2. – 706 с.
4. Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Тернопіль: Збруч, 2008. – Т.3. – 708 с.
5. Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Тернопіль: Збруч, 2009. – Т.4. – 788 с.
6. Савка Б. Копичинці. Мандрівка через століття. Історичний нарис. / Б. Савка– Тернопіль: Джура, 2001. – 580 с.
7. Береги свободи слова: історія сучасної Бучаччини в репортажах, інтерв'ю, статтях. – Тернопіль: Збруч, 2008. – 476 с.

8. Горбоватий В.П. У містечку над Збручем. Історико-краєзнавчий нарис. / В.П. Горбоватий– Львів: Тріада плюс, 2004. – 204 с.
9. Чернихівський Г. Кременеччина від давнини до сучасності. /Г. Чернихівський – Кременець: Папірус, 1999. – 320 с.
10. Погорецький В. Чортківщина. Історико-туристичний путівник. – Тернопіль: Астон, 2007. – 188 с.
11. Зборівщина: історія і сьогодення. Історико-краєзнавчий нарис. – Тернопіль: Воля, 2008. – 480 с.
12. Чорпіта Я. Чортків. / Я.Чорпіта – Чортків: ФО – П, 2012. – 160 с.
13. Рідний край. Підволочиський район. Історія та сучасність. – Тернопіль: Терно-граф, 2012. – 204 с.
14. Історія Лановеччини. Історико-краєзнавчий нарис. – Тернопіль: Воля, 2011. – 620 с.
15. Федик Я. Роки і люди. Місто Козова за півстоліття. Історико – мемуарний нарис. / Я. Федик – Козова – Тернопіль: Джура, 2001. – 336 с.